

Література

Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: учеб. пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта, 2005. – 412 с. *Боцман А.В.* Семантика фармацевтических текстов-инструкций в ракурсе фреймового аналізу / А.В. Боцман // Проблемы семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. пр. – К.: Вид. центр КНЛУ. – 2005. – Вип. 15. – С. 24-37. *Вострова С.В.* Фреймовий аналіз медичного дискурсу / С.В. Вострова // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського держ. лінгвістичного ун-ту (Лінгвапакс-VIII). Мова. Освіта. Культура: Наукова парадигма і сучасний світ: Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2002. – №6. – С. 258-262. *Вострова С.В.* Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англomовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВЛЛ/СНІДУ): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Світлана Володимирівна Вострова. – Київ, 2003. – 20 с. *Жаботинская С.А.* Концептуальний аналіз мови: фреймовіє сети / С.А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Проблеми прикладної лінгвістики. – 2004. – №9. – С. 81-92. *Залевская А.А.* Некоторые проблемы теории понимания текста / А.А. Залевская // Вопросы языкознания. – 2002. – №3. – С. 62-73. *Зубковська М.О.* Фреймове моделювання текстотипу «медична інструкція» / М.О. Зубковська // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ. – 2012. – № 48. – С. 81-86. *Кочерган М.П.* Мовознавство на сучасному етапі / М.П. Кочерган // Дивослово. Щомісячний науково-методичний журнал. – 2003. – №5 (555). – С. 24-29. *Кубрякова Е.С.* Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования / Е.С. Кубрякова // Изв. АН. Сер. лит.-ры. и языка. – 2002. – Т. 16, №1. – С. 13-24.

УДК 811.111'42

ІЗОТОВА Н.П.

*(Київський національний лінгвістичний університет)***КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ЖАНРУ АНГЛОМОВНОГО БІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ XX СТОЛІТТЯ**

Стаття присвячена розкриттю специфіки когнітивного підходу до аналізу жанру англomовного біографічного роману XX століття. Моделювання досліджуваних творів здійснюється за допомогою нарративних сценаріїв – динамічних когнітивних структур, що відбивають послідовність та взаємодію подій, представлених у біографічній оповіді.

Ключові слова: жанр, жанрова модель, когнітивна теорія жанру, когнітивна модель, нарративний сценарій, нарративна подія.

Изотова Н.П. Когнитивная модель жанра англоязычного биографического романа XX столетия. Статья посвящена раскрытию специфики когнитивного подхода к изучению жанра англоязычного биографического романа XX столетия. Исследуемые произведения моделируются с помощью нарративных сценариев – динамических когнитивных структур, отражающих последовательность и взаимодействие событий, представленных в биографическом повествовании.

Ключевые слова: жанр, жанровая модель, когнитивная теория жанра, когнитивная модель, нарративный сценарий, нарративное событие.

Izotova N.P. Genre Cognitive Model of the 20th Century English Biographical Novel. The article focuses on the specificity of cognitive approach to the genre of English biographical novel. The novels in question are modelled by means of narrative scenarios – dynamic cognitive structures which reflect the sequence and interaction of events represented in the biographical narrative.

Key words: genre, genre model, cognitive genre theory, cognitive model, narrative scenario, narrative event.

Підходи до вивчення літературного жанру зазвичай корелюють з пануючою парадигмою в лінгвістичній науці. Когнітивний напрямок, підґрунтям якого слугує міждисциплінарний принцип дослідження мовних та мовленнєвих одиниць, дозволяє переосмислити традиційні питання жанрології, розкрити природу жанру не лише крізь призму його сталих, але й варіативних жанротвірних ознак, виявити основні тенденції взаємодії різних жанрових форм.

Мета цієї розвідки – описати когнітивну модель жанру англomовного біографічного роману XX століття шляхом реконструкції нарративних сценаріїв, які відбивають інваріантні та варіативні схеми розвитку професійної кар'єри відомих творчих особистостей – головних героїв досліджуваних романів.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **задач**: 1) розкрити жанрову специфіку англomовних біографічних романів XX століття за допомогою встановлення їхніх провідних жанротвірних ознак і представити на цій основі жанрову модель таких творів; 2) пояснити особливості когнітивного напрямку жанрологічних досліджень; 3) реконструювати нарративні сценарії як когнітивні моделі художньої репрезентації творчого шляху головних героїв аналізованих романів; 4) встановити варіативність розгортання таких нарративних сценаріїв у досліджуваних творах.

Своєрідність біографічного роману як різновиду біографічної прози визначається його здатністю поєднувати риси жанрів біографії та роману [Бугріна 1987, с. 117; Изотова 2009, с. 20]. Саме така подвійна природа біографічного роману враховується у роботі при побудові його жанрової моделі, під якою, слідом за Цв. Тодоровим, маємо на увазі певний конструкт, що включає в себе низку інтегральних текстових властивостей, сукупність яких визначає належність тексту до того або іншого жанру [Тодоров 1999, с. 16]. Розуміння біографічного роману як художнього твору, що описує

фрагмент із життя реальної історичної особи, відтворює події її професійного становлення та самореалізації [Ізотова 2009, с. 26], визначає як релевантні такі жанрові риси біографічного роману: 1) авторський вимисел та домисел як підґрунтя біографічної оповіді; 2) наявність у структурі твору історичних та біографічних матеріалів; 3) аналітичний підхід до фактів, що віддзеркалює авторське тлумачення біографічних даних; 4) використання як об'єкта біографічної оповіді не лише конкретної історичної постаті, а й певної події або кола подій, до яких вона залучена [Бугріна 1987, с. 19–20; Ізотова 2009, с. 26; Комаровська 1978, с. 3].

Засади когнітивної теорії жанру наразі формуються в межах когнітивної жанрології [Бовсунівська 2010, с. 7], нового напрямку жанрологічних досліджень, що виник на початку XXI століття. У когнітивному ключі літературний жанр постає як структура знань, у якій відображені процеси концептуалізації та категоризації [Тиригіна 2008, с. 4] в осмисленні світу людиною. Описати жанр у когнітивних термінах означає створити його когнітивну модель – ментальну репрезентацію, яка є результатом процесу сприйняття читачем того або іншого жанру. Перевагою когнітивного підходу до аналізу жанрів є те, що він не відкидає канонічної моделі жанру, а органічно співіснує з нею, сприяючи більш повному розкриттю природи жанру.

Одним із способів когнітивного моделювання жанру є виокремлення та реконструкція так званих жанрово специфічних концептів [Ізотова 2009, с. 12], тобто концептів, що репрезентують певний жанр. Когнітивною основою досліджуваних біографічних романів, зокрема, може слугувати концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ, що віддзеркалює складність і різноманітність життєвого та творчого досвіду головного героя – видатної особистості свого часу.

Динамічна (розвиток у часі) та дискретна (складеність з певних фрагментів та етапів) природа досліджуваного концепту [там само, с. 48], зумовлює можливість його репрезентації на текстовому рівні за допомогою сценарію.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях *сценарій* відносять до когнітивних структур, що мають ієрархічний принцип організації та містять стереотипне знання про ситуацію, закріплене в пам'яті пересічного носія мови [Баранов 2003, с. 18]. За Дж. Лакоффом, сценарій є пропозиційною моделлю представлення знань [Лакофф 1987, с. 286]. У терміні "пропозиція" акцент робиться на існуванні різноманітних типів зв'язків та відношень між сутностями або предметом та його властивостями, а також на їх осмисленні людиною [Баранов 2003, с. 18].

Сценарій, який репрезентується в оповідному тексті, пропонуємо вважати *наративним*. Структурними одиницями таких сценаріїв виступають *наративи*, актуалізовані в текстах біографічних романів за допомогою *наративних подій*. Наративні події своєю чергою є елементарними складниками наративи, об'єднаними у її складі за тематичним принципом [Ізотова 2009, с. 47].

До значущих подій, що формують наративний сценарій як когнітивну основу жанру біографічного роману XX століття, відносимо такі: *початок творчої кар'єри, навчання, творчі пошуки та самореалізація головних героїв, кульмінація творчості, криза творчості, кінцевий результат творчості*. Зазначені події групуються у три взаємопов'язані наративи – *Початок творчого шляху, Рух, Досягнення / Недосягнення мети*. Події, за допомогою яких в англійських біографічних романах експлікується концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ, описуються у роботі в термінах пропозицій, основними носіями яких у тексті слугують предикатні (ознакові) слова.

Наратива *Початок шляху* в художній біографічній оповіді охоплює події, пов'язані із самовизначенням головного героя, тобто прийняттям особистістю рішення присвятити себе тому чи іншому виду діяльності. Наприклад: *Idly, without particular interest, he reached into his pocket, pulled out the stub of a pencil and a letter from home, and on the back of the envelope quickly sketched the little figure tramping across the black field. [...] Suddenly he realized that he was homesick for the world of pictures* [Stone 1964, с. 101].

На атрибутивні ознаки події "самовизначення" у творчій кар'єрі голландському художнику Ван Гога вказує лексичний маркер *suddenly* (раптом), що містить семантику несподіваності, раптовості (*lack of expectation*) [RTEWP 2005, с. 296].

Наратива *Рух* структурується подіями, які пов'язані з активними діями головних героїв, спрямованими на досягнення мети, зокрема, навчання головного героя, творчі пошуки та самореалізація, криза творчості, кульмінація творчості. Наприклад: *It was a painstaking and agonizing task that consumed the day-light hours of long June days. So absorbed did Domenikos become with the work [...]. In fact, the old man made a point of straying away from Domenikos during this period of trial, this vigil, as it struck him, this test for a sort of knighthood. [...] He became increasingly restless, unable to*

concentrate on smaller pictures to which he was committed, including the Allegory for the King [...] He slept badly [...] His mind was perpetually active, churning, visualizing, the thoughts and images numberless; it seemed that in their want of a specific focus, a specific purpose large enough to occupy them fully. His brain and spirit were devouring him [Braider 1968, с. 301].

Навчання для відомого іспанського художника Ель Греко постає як випробування (*task, trial, vigil, test*), ознаки якого представлені лексичними маркерами *painstaking* (болісний) та *agonizing* (нестерпний). Із наявності сем 'slow' (повільний), 'careful' (старанний), 'laborious' (важкий) у структурі лексеми *painstaking* [RTEWP 2005, с. 785] та сем 'pain' (біль), 'suffering' (страждання), 'excitable state' (збудженість) у лексемі *agony* [ibid] впливає, що зазначений етап на творчому шляху Ель Греко, який вимагає від нього старанності і ретельності, набуває додаткових ознак тривалості та важкості, і це завдає митцю болю та страждань. Ідея всепоглинальної сили творчості передана вербально за допомогою лексем *consume* (займати) та *absorb* (поглинати) із семантикою руйнації (*destruction*) [ibid].

Як свідчить наведений вище приклад, ознаками події "криза творчості" в романі є тривожність (*restless*), розгубленість (*unable to concentrate*), поганий сон (*he slept badly*), плутанина в думках (*his mind was perpetually active, churning, visualizing, the thoughts and images numberless*). Образ кризи творчості як пожирача, що знищує митця, підсилюється вживанням словесної метафори *his brain and spirit were devouring him* (душа й розум поглинали його).

Події, що входять до наративи *Досягнення / Недосягнення мети*, відображають конкретний результат творчої діяльності головних героїв із вказівкою на їхній емоційний та фізичний стан у кінці творчого шляху. Специфіка втілення зазначених подій встановлюється шляхом зіставлення результату, якого досягли відомі творчі особистості, з тими цілями, які вони ставили перед собою на початку творчої кар'єри. Наприклад: *Rubens was now well established in Rome that there could be little doubt of his becoming, in relatively short order, the most prominent and the most successful painter of the Eternal City – a goal he had set for himself. He had achieved this ascendancy over the native academicians by a combination of good manners, good connections, and the propensity of his painting to please almost everyone* [Braider 1971, с. 122].

Однією з цілей фламандського живописця Рубенса (*a goal he had set for himself*) було підкорення Риму, здобуття слави та визнання (*prominent, successful painter*). Ключовим елементом цього уривка, що актуалізує концепт СЛАВА / FAME, окреслюючи результат творчого шляху митця, є словосполучення *had achieved this ascendancy* (завоював пріоритет, владу). Досягти поставленої мети митцю вдалося завдяки особистим якостям, а головне – специфіці своєї творчості, яка сповнювала його силою та енергією, позитивними почуттями. На атрибутивні ознаки слави художника вказують лексичні маркери, вжиті у формі найвищого ступеня порівняння – *the most prominent* (найвидатніший) та *the most successful* (найуспішніший).

Варіативність нарративного розгортання сценаріїв проходження шляху до слави головних героїв в аналізованих творах виявляється, по-перше, у порушенні хронології викладу подій, притаманних творчій кар'єрі головних героїв; по-друге, в різних оповідних позиціях суб'єктів їх висвітлення.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо в розробці інших методик моделювання текстів різних жанрів у когнітивному ключі, який означає міждисциплінарний механізм аналізу літературного жанру.

Література

- Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 360 с.
 Бовсунівська Т.В. Когнітивна жанрологія і поетика / Т. В. Бовсунівська. – К. : "Київський університет", 2010. – 180 с.
 Бугрина Н.А. Документальність біографічного повествовання и его жанры / Н. А. Бугрина // Факт, домысел, вымысел в литературе : межвуз. сб. науч. тр. – Иваново : ИГПИ, 1987. – С. 117–131.
 Тодоров Цв. Введение в фантастическую литературу / Цв. Тодоров. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 144 с.
 Изотова Н. П. Текстовый концепт шлях до слави в англомовних біографічних романах ХХ століття: семантико-когнітивний та нарративний аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Изотова Наталья Павлівна. – К., 2009. – 253 с.
 Комаровская Т. Е. Творчество Ирвинга Стоуна (К проблеме биографического жанра в литературе США ХХ в.): автореф. ... дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.05 "Сравнительное литературоведение". – М., 1978. – 21 с.
 Тырыгина В. А. Проблема жанра в массово-информационном дискурсе : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / В. А. Тырыгина. – Москва, 2008. – 46 с.
 Braider D. An Epic Joy. A Novel Based on the Life of Rubens. – N.Y.: Pufnan, 1971. – 352 p.
 Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things : What Categories Reveal About the Mind / G. Lakoff. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
 RTEWP: Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. – Harlow: Longman, 2005. – 1254 p.
 Stone I. The Agony and the Ecstasy. A Biographical Novel of Michelangelo. – L. : Collins Clear-Type Press, 1961. – 704 p.
 Stone I. Lust for Life. A Biographical Novel of Van Gogh. – N. Y. : New American Library, 1964. – 509 p.